

кредитних ризиків в обсязі кредитного портфеля та ін. Зазначимо, що на вітчизняному ринку найбільш доступними та вживаними залишаються саме непрямі індикатори ризику банку, а статистичні прийоми мають обмежене застосування через відсутність достатнього масиву історичної інформації (в ідеалі тривалість періоду, що аналізується, має становити 20—30 років), а також унаслідок значного впливу політичних ризиків, які ніякими статистичними законами описати неможливо. Крім того, фінансові та політичні катаклізми 1990-х років не могли не відбитися на діяльності українських банків, тому екстраполяція результатів статистичного аналізу швидше за все буде некоректною. Отже, у процесі оцінювання ризиків вітчизняних банків найнадійнішими залишаються непрямі показники та інтуїтивні прийоми.

На рівень депозитної ставки впливають і інші чинники, зокрема такі як попит на кредити, норми обов'язкових резервів за зобов'язаннями банку, обов'язкові вимоги НБУ щодо співвідношення вкладів фізичних осіб та регулятивного капіталу банку, завищений рівень відсоткових ставок інсайдерам банку, рівень конкуренції, демпінгова політика окремих банків, які тільки виходять на ринок і прагнуть за всяку ціну завоювати свою нішу, необгрунтовано підвищуючи депозитні ставки. У будь-якому разі під час визначення депозитної ставки слід пам'ятати, що ціна ресурсів трансформується в ціну кредиту, яка, у свою чергу, відображається в цінах на товари і послуги, кінцевим споживачем яких залишається все те ж населення, а тому необгрунтоване завищення депозитних ставок має негативні наслідки для всього суспільства. Використання наукових підходів до визначення базового рівня відсоткових ставок дасть змогу комерційним банкам формувати ефективну цінову політику у сфері залучення вкладів фізичних осіб.

О. І. Самсонова

Київський національний економічний університет,
м. Київ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ РИЗИКУ НЕДОВІРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Проблеми підвищення ролі грошових заощаджень населення в розбудові економіки України є актуальними і заслуговують уваги не тільки вчених, а й працівників комерційних банків та інших

фінансових установ. Важливість залучення заощаджень населення для економічного розвитку країни важко переоцінити, тому що більшість його вкладів у комерційних банках, як правило, належить до строкових депозитів. Так, станом на 1 листопада 2001 р. загальна сума вкладів населення в комерційні банки (за винятком вартості придбаних цінних паперів) становила 9,5 млрд грн, з яких строкові депозити фізичних осіб — 6,95 млрд грн, або 72,9%, тоді як строкові депозити суб'єктів господарювання — 10,9 млрд грн, або 45% від загальної суми депозитів¹. Значення строкових депозитів полягає в тому, що вони сприяють поповненню кредитного потенціалу комерційних банків. Але, як зазначено вище, майже третина заощаджень населення не є активною частиною ресурсної бази для руху країни вперед.

Минуле десятиріччя розвитку України виявило низку проблем, що гальмують її економічне зростання. Однією з них є втрата довіри населення до комерційних банків та інших фінансових інститутів.

На наш погляд, основними причинами втрати довіри населення до банківської системи є такі:

1. Пограбування довірливої частини населення України з боку «трастових компаній», що масово виявилось у першій половині 90-х років минулого століття.

2. Нестабільність банківської системи України породжує упереджене ставлення населення до комерційних банків та посилює ризик недовіри до них.

3. Негаранти економічного розвитку країни та частковий розпродаж її багатства (інколи за її кордон) не сприяють довірі населення до банківської системи. Так, основні фонди господарства України зменшились у 2000 р. порівняно з 1997 р. на 37,6 млрд грн¹, що становить понад 17 тис. грн на душу населення. Але де ці гроші і як вони працюють, не всім відомо.

4. Ризик безвідповідальності деяких фінансових установ перед своїми клієнтами. Сьогодні заощадження населення, що вкладені в різні комерційні банки, не є гарантованими в повному обсязі, відсутній дієвий закон про страхування депозитів. Тому довіра до фінансових установ невисока.

5. Несталість політичної влади, що спостерігається протягом останніх десяти років, посилює ризик недовіри населення до банківської системи України.

¹ Бюлетень НБУ. — 2001. — № 10. — С. 19.

¹ Бюлетень НБУ. — 2001. — № 10. — С. 42.

Значні заощадження населення, довірені фінансовим посередникам, у тому числі й комерційним банкам, протягом 90-х років, зникли. Не дочекалось населення повернення заощаджень, що зберігалися роками в ощадних касах колишнього Держбанку СРСР, і які станом на 1 січня 1992 р. визнані в 1996 р. як номінальний обсяг заборгованості держави за заощадженнями населення в сумі 131,96 млрд грн².

Про нестійкість банківської системи України свідчить те, що значна кількість банків ліквідується чи позбавляється ліцензій на проведення деяких операцій. Найбільша кількість банків в Україні спостерігалась у 1995 р. — 230. Станом на жовтень 2001 р. їх залишилось 190, а працюють тільки 155³. Понад 30% зареєстрованих в Україні банків підлягають ліквідації або перебувають на різних етапах реабілітації (оздоровлення) під наглядом НБУ. Зрозуміло, що такий стан справ у банківській сфері України насторожує населення, породжує та посилює ризик недовіри до комерційних банків.

Проте існують напрями відновлення або створення нормальних відносин між комерційними банками та населенням України з метою зменшення відповідного ризику:

1. Комерційні банки являють собою систему, що складається з двох підсистем — самого банку з апаратом управління та його клієнтів (вкладників, кредиторів, позичальників та ін.). У структурі другої підсистеми найбільшу частку становлять вкладники, серед яких важливе місце належить населенню країни. Дві підсистеми повинні бути взаємозв'язані, взаємозумовлені та постійно перебувати у взаємодії. Від їх спільних, зацікавлених та довірчих відносин залежить успіх діяльності комерційного банку, який щодо населення має бути не стільки посередником, скільки партнером. Партнерські відносини підвищують у вкладників довіру до банківської системи, тобто почуття ризику втрати населенням своїх заощаджень поступово зникає.

2. Створення в Україні такої банківської системи, де пануватиме надійність комерційних банків. Це в першу чергу здатність

² Савлук М., Дорофєєва Н. Чи спроможна Україна повернути борги за вкладами населення до Ощадного банку та Держстраху колишнього СРСР? // Вісник НБУ. — 2001. — № 10. — С. 6.

³ Бюлетень НБУ. — 2001. — № 10. — С. 144.

банків надійно зберігати та за першою вимогою вкладника повернути його заощадження в повному обсязі. Надійність залежить від багатьох чинників, які умовно поділяються на зовнішні та внутрішні. До перших належать такі, що зумовлені впливом на комерційний банк зовнішнього середовища — економічне зростання країни, кон'юнктура ринку, політичний клімат у країні, стихійні лиха та ін. Другі породжуються безпосередньо діяльністю конкретного банку — професійний рівень персоналу, ступінь контролю за здійсненням банківських операцій, ціноутворення на банківські продукти, довіра населення до банківської системи тощо.

Імовірність несприятливого впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на надійність комерційного банку характеризується ризиками. Ризик є небезпека, що виникає при здійсненні банківської діяльності. Якщо цій небезпеці не буде протиставлена відповідна безпека, то ризик може призвести до непередбачених витрат, збитків і навіть таких утрат, що межують з банкрутством банку.

Банківські ризики складно класифікувати, але можна згрупувати у форс-мажорні, фундаментальні, факторні та функціональні. Перші дві групи зумовлені зовнішніми, а дві інші — внутрішніми чинниками.

3. Міцність банківської системи визначають такі показники банків, як достатність власного капіталу, якість активів, ліквідність балансу, ефективність діяльності та рівень його керівництва. Більшість українських банків є дрібними, деякі надзвичайно неефективними та високовитратними, а сім великих банків охоплюють понад 60% усіх активів банківського сектора. Тому значна кількість фінансово слабких банків не сприяє зростанню довіри до банківської системи з боку населення України. Так, за даними Світового банку, Ощадний банк України постійно потерпає від недостатньої капіталізації¹, тоді як капітал (разом з іншими функціями) підтримує довіру вкладників до банку та переконує їх у його фінансовій силі. Такий стан справ обмежує можливості зростання активів банку на надійній основі в майбутньому.

Ефективність діяльності банку головним чином характеризується збільшенням його дохідності та зменшенням операційних витрат. Банки, які нехтують цим, не мають довгострокової перспективи виживання в умовах банківської конкуренції, що знач-

¹ Україна: фінансовий сектор та економіка. Нові стратегічні завдання // Аналітичний звіт Світового банку. — 2001. — С. 25.

но збільшує ризик недовіри населення України до банківської системи.

4. Диференційований підхід до залучення заощаджень населення України в комерційні банки з урахуванням їх доходів за галузями економіки та регіонами країни. Якщо мінімальна заробітна плата у 2001 р. становила 118 грн, то в паливно-енергетичному комплексі середня зарплата була більшою в 5,5—8,9 разів². Зберігається істотна різниця і за регіонами країни. У Чернівецькій, Волинській, Хмельницькій вона була на 23—39% нижче середньої в країні, а в Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій — вищою на 17—21%. Середня зарплата у Києві дорівнювала 580,12 грн³. Тому існує різний приплив заощаджень населення в комерційні банки. Станом на листопад 2001 р. загальна сума депозитів населення м. Києва становила 2594 млн грн, з яких понад 59% — в іноземній валюті. У Чернівецькій області населення менше у 2,5 рази, ніж у Києві, а сума депозитів населення в комерційних банках менша майже в 40 разів і депозитів в іноземній валюті — тільки 35%. Строкові депозити становили відповідно 1794 млн грн у Києві та 46 млн грн у Чернівецькій області⁴, тобто в 39 разів менше. Але характерним є те, що в обох регіонах питома вага строкових депозитів населення в загальній сумі депозитів населення становила майже 70%.

Відомо, що в Україні понад чверть громадян живуть за межею бідності, і комерційні банки не сподіваються на великі доходи бідних громадян. Але їх сумарні заощадження при ефективному використанні банками мають бути захищені від ризиків і приносити власникам прибуток, що сприятиме розбудові економіки України.

5. Звичайні громадяни, які втратили свої заощадження за останні 10 років, відчувають байдужість як з боку фінансових установ, що збанкрутували, так і з боку відповідних організацій, зобов'язаних контролювати та запобігати можливим зловживанням. Тільки в Запорізькій області від банкрутства банку «Слов'янський» постраждало свого часу 10870 осіб¹. А винуватці грошового скандалу, пов'язаного з банкрутством банку «Україна», мають квітучий вигляд і не збираються повертати отримані там кредити. Такий стан речей поглиблює ризик недовіри насе-

² Бюлетень НБУ. — 2001. — № 10. — С. 19.

³ Там само. — С. 12.

⁴ Там само. — С. 125.

¹ Україна: фінансовий сектор та економіка. Нові стратегічні завдання // Аналітичний звіт Світового банку. — 2001. — С. 5.

лення України до комерційних банків, який можна зменшити впровадженням законодавчих актів з метою захисту інтересів вкладників.

6. Надійна система публічної та прозорої інформації щодо ефективності банківської діяльності, розроблення системи неупередженого рейтингу надійності комерційних банків мають сприяти підвищенню довіри населення України до банківської системи. Необхідно своєчасно надавати інформацію через ЗМІ (і не тільки) про платоспроможність, дохідність, операційні витрати банків та інші фінансові дані, які відповідають вимогам Стандарту надання інформації Міжнародного валютного фонду. Потрібно частіше оприлюднювати показники діяльності банківської системи, які сьогодні негативно впливають на розбудову економіки України: мала частка банківського кредитування економіки, велика питома вага доларових депозитів банків, збільшення наявної готівки в іноземній валюті тощо. Заслугує на увагу населення порівняльний аналіз співвідношення пропозиції грошей та депозитів до ВВП на душу населення в Україні (відповідно 16% та 10%) з аналогічними показниками Євросоюзу чи хоча б Росії (19% та 15%) або країн Балтії: Естонії (38% та 30%), Латвії (29% та 19%), Литви (22% та 16%). За даними ЄБРР, досягнення нашої країною рівня Литви за цими показниками до 2005 р., ураховуючи швидкість зростання номінального ВВП на 10% щорічно та незмінність валютного курсу, дасть змогу Україні отримати до 2 млрд доларів мобілізованих через банки внутрішніх ресурсів щороку для розбудови своєї економіки¹.

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що після 1998 р. і досі громадяни України тримають більшість своїх заощаджень у готівці або за межами країни, а не у вітчизняних банках, відчуваючи ризик їх втрати. Проте у 2000 та 2001 рр. позитивні досягнення в розбудові економіки України, прийняття Закону «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р., поліпшення інформованості населення про ефективність діяльності банків, виплати з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та підвищення якості наглядової діяльності НБУ значно знизили ризик недовіри населення країни до банківської системи і стимулювали істотне збільшення їх заощаджень у банках.

Підвищенню ролі грошових заощаджень населення в розбудові економіки України сприятиме спрямованість прибуткової дія-

¹ Україна: фінансовий сектор та економіка. Нові стратегічні завдання // Аналітичний звіт Світового банку. — 2001. — С. 25.

льності банків на відповідні клієнтські сегменти фінансового ринку, такі як населення. А партнерські відносини між ними щодо конкретних напрямів банківського бізнесу стимулюватимуть залучення заощаджень населення до вітчизняних банків, зниження ризику його недовіри до банківської системи та збільшення інвестиційного фонду для економічного зростання України.

А. А. Славкова

Київський національний економічний університет,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПРОЦЕНТНИХ ДОХОДІВ І ДИВІДЕНДІВ ГРОМАДЯН

Податкове стимулювання заощаджень та інвестицій може здійснюватися різними засобами, у тому числі і в процесі оподаткування процентних доходів, які фізичні особи отримують від розміщення своїх заощаджень. Ці доходи можуть оподатковуватись як на загальних підставах, так і в особливому режимі.

Обидва способи мають як переваги, так і недоліки. За стандартних умов оподаткування досягається більша соціальна справедливність шляхом перерозподілу процентних доходів, але зменшуються стимули до заощадження та інвестицій. При пільговому ж режимі ці стимули очевидні, але це може призвести до істотних втрат надходжень прибуткового податку через використання даного способу одержання доходів як маскування виплати заробітної плати, винагород, дивідендів та інших видів доходів.

Світова фінансова наука віддає перевагу особливому режиму оподаткування процентних доходів, тому що податок на дохід з відсотків збільшує ціну майбутнього споживання, тобто у звичайних умовах веде до його скорочення. Заощадження — це витрати на майбутнє споживання. Економічні наслідки такого податку залежать від величини еластичності заміщення й еластичності споживання з багатства. Майбутнє споживання стає дорожчим, тому може бути замінене на поточне, але якщо є чіткі переваги майбутнього споживання, то його величина може зберегтись.

Якщо ефект доходу більше ефекту заміщення, то збільшується схильність до ризику. Ця тенденція посилюється, якщо законодавство допускає відрاهування втрат з оподаткованого доходу. У протилежному випадку (ефект доходу слабкіший ефекту заміщення) податок сприяє зменшенню схильності до ризику, що не-